

Müeyyedzâde'nin Fetvaları Bağlamında Diyet Suçları ve Cezaları

Murat BEYAZTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law
Çanakkale / Turkey
muratbeyaztas@yahoo.com
orcid.org/0000-0001-7919-2559

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 31 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 25 **Sayfa /Page:** 346-383

Atıf / Cite as: Beyaztaş, Murat. “Müeyyedzâde'nin Fetvaları Bağlamında Diyet Suçları ve Cezaları [In the Context of Muayyadzâda's Fatwas Diyah Crimes and Punishments]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 25 (June 2025): 346-383.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1617143>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

In the Context of Muayyadzâda's Fatwas Diyah Crimes and Punishments

Abstract

This study aims to analyze dietary crimes and their corresponding punishments in light of the fatwas issued by the Ottoman scholar Muayyadzâda Abd al-Rahman Efendi (d. 922/1516), and to determine the position of these rulings within the Hanafi school of law. In doing so, it sheds light on 15th-century Ottoman legal practice and reflects the sociolegal context of the period. The study is based on Muayyadzâda's *Majma'u'l-Fatâwâ*, which exemplifies the Hanafi legal tradition as applied in the Ottoman Empire. Methodologically, the fatwas are examined in relation to their foundations in classical fiqh sources, with systematic analyses of intra-madhab disagreements and Ottoman legal practices through comparative approaches.

In addition to being a prominent scholar, Muayyadzâda held high-ranking state positions in the Ottoman Empire during the reigns of Mehmed the Conqueror, Bayezid II, and Yavuz Sultan Selim. He served as a mudarris, qadi, and kazasker. Owing to these roles, he was not only involved in the state bureaucracy but was also closely engaged with the public, allowing him to directly observe societal issues. He contributed to the intellectual landscape of his time through his scholarly works. In one of these works, *Majma'u'l-Fatâwâ*, he not only assessed the legal status of numerous issues in the fields of ibâdât, mu'âmalât, and uqûbât within Islamic jurisprudence, but also addressed the social, legal, and administrative problems of his era as they related to these issues.

This study analyzes the fundamental concepts of diyah (blood money) in Islamic criminal law, including the rulings based on the distinction between intention and fault, the aqîqah system, the amount of diyah determined by contextual factors, and the balance between compensation and punishment. Within the scope of the Hanafi legal tradition, particular emphasis is placed on the relationship between qisâs (retaliation) and diyah. Unlawful acts committed against life and bodily integrity, as well as diyah related crimes, are examined through case studies drawn from Muayyadzâda's fatwas.

Accordingly, the primary area of application for diyah pertains to cases of unintentional homicide. Such acts, committed by mistake, lack intent and occur either against the will of the perpetrator or as a result of unforeseen circumstances. These cases generally fall into two main categories: mistake

(khatâ) and causation (tasabbub). Mistake refers to actions carried out unintentionally by the perpetrator, without any intent to kill or cause harm such as accidentally shooting someone while hunting, injuring a person while throwing a stone elsewhere, or unintentionally causing the death of a sleeping person by falling on them. Causation, on the other hand, arises when the perpetrator's indirect or negligent act results in harm or death, even if the act itself was not inherently harmful. Examples include someone falling into an unmarked well dug without legal justification, an accident caused by a stone left on a public path, or injury or death resulting from the collapse of a poorly maintained building.

In cases of unintentional homicide, three main legal responsibilities arise: the obligation to pay diyah, the performance of kaffârah (expiation), and disinheritance. Depending on the circumstances, the diyah must be paid either in full or partially, according to specified proportions. The full amount corresponds to one hundred camels or their equivalent in gold or silver coins and is typically paid in installments over a period of three years. The payment is made by the perpetrator's âqilah (family or close kin), that is, their close male relatives or professional associates. Kaffârah is a personal obligation and is not borne by the âqilah. It must be fulfilled either through the emancipation of a believing slave or, if that is not possible, by fasting for two consecutive months. Disinheritance refers to the exclusion of the perpetrator if they are a legal heir from receiving an inheritance when the deceased (mûrith) is the person they unintentionally killed. There are certain exceptions to the rulings on unintentional homicide. Acts committed by minors and individuals with mental illnesses are classified as khatâ, and in such cases, the diyah is paid by their âqilah. Kaffârah is not required in these instances. In cases of necessity such as self-defense, saving another person's life, or acts committed under compulsion, diyah is not applicable. For example, if a child unintentionally kills their father, even the rule of disinheritance does not apply. Similarly, if a person has no alternative but to kill an oppressor, neither diyah nor kaffârah is required.

Intentional killing and injury are offenses committed with deliberate intent and by means capable of causing death. Such acts fall under the category of amd (intentional harm), where the primary legal consequence is qisâs. In these cases, kaffârah is not applicable. However, qisâs may be waived due to the pardon of the victim or their legal guardians, or as a result of a settlement between the

parties. In such instances, diyah may be paid instead. In cases of amd, the diyah is paid solely from the perpetrator's personal assets and is not borne by the âqilah. Moreover, in cases where retaliation is not feasible or enforceable due to factors such as the perpetrator's death, loss of legal responsibility, inability to prove intent, or the presence of doubt, the payment of diyah becomes the applicable legal remedy.

The compensation agreed upon through reconciliation may be less than, equal to, or greater than the legally prescribed amount of diyah, or it may involve no payment at all, amounting a full pardon (afw). The primary authority to grant reconciliation or amnesty lies with the victim. If the victim is deceased or lacks legal capacity, this authority passes to their legal heirs, and in their absence, to the judge representing the state. This principle is supported by scriptural sources that permit both forgiveness and the acceptance of diyah. However, such forgiveness is valid only in terms of worldly legal rulings and does not absolve the offender of their accountability before God.

Keywords: Islamic Criminal Law, Cinâyât, Diyah, Fatwa, Muayyadzâda.

Müeyyedzâde'nin Fetvaları Bağlamında Diyet Suçları ve Cezaları

Öz

Bu çalışma, Osmanlı dönemi âlimlerinden Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin (öl. 922/1516) fetvaları ışığında diyet suçlarını ve cezalarını inceleyerek, söz konusu hükümlerin Hanefî mezhebindeki yerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Böylece 15. yüzyıl Osmanlı hukuk pratiğine ışık tutmakta, dönemin sosyo-hukuki bağlamını yansıtmaktadır. Çalışmada Müeyyedzâde'nin Osmanlı'da Hanefî hukuk geleneğini yansıtan *Mecma'u'l-fetâvâ* adlı eseri esas alınmıştır. Yöntem olarak, eserdeki fetvaların klasik fıkıh kaynaklarındaki dayanakları üzerinde durulmuş, karşılaştırmalı analizler ile mezhep içi ihtilaflar ve Osmanlı uygulamalarına dair sistematik incelemelerde bulunulmuştur.

Müeyyedzâde eser sahibi önemli bir âlim olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi üst düzey devlet görevlerinde bulunmuştur. Bu yönüyle yalnızca devlet teşkilatında yer almakla kalmamış, aynı zamanda halkla da iç içe olmuş ve onların problemlerini doğrudan müşahade etmiştir. Yazdığı eserlerle devrin entelektüel birikimine

katkıda bulunmuştur. Bu eserlerden biri olan *Mecma'u'l-fetâvâ*'da bir taraftan fıkıhın ibadât, muâmelât ve ukûbât alanlarında birçok meselenin hukukî durumunu değerlendiren, diğer taraftan ilgili konularda kendi döneminin sosyal, hukukî ve idarî problemlerine işaret etmiştir.

Araştırma kapsamında, İslâm ceza hukukunda diyet ile ilgili temel kavramlar, kasıt-hata ayrımı üzerine kurulan diyet hükümleri, âkile sistemi ve şartlara göre ödenmesi gereken diyet miktarı ele alınarak, tazminat ve ceza dengesi analiz edilmiştir. Hanefî literatürü kapsamında kısas-diyet ilişkisi üzerinde durulmuş, Müeyyездâde'nin fetvalarında yer alan örnek olaylar üzerinden cana ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen haksız fiiller ve diyet suçları açıklanmıştır.

Buna göre diyetin en önemli uygulama alanı kasıtsız işlenen cinayetlerden oluşur. Hataen gerçekleştirilen bu tür cinayetler kasıt unsuru bulunmayan, fâilin iradesi dışında ya da öngörülemeyen şartlar neticesinde ortaya çıkar. Bunlar iki temel kategoride yer alır. Hata halleri ve sebep olma yani tesebbüb durumu. Hata, fâilin öldürme ya da yaralama kastı olmaksızın tamamen kaza neticesinde gerçekleştirdiği fiilleri ihtiva eder. Avlanırken bir insanı vurmak, başka bir yere taş atarken hataen birini yaralamak veya uyurken bir kimsenin üzerine düşmek suretiyle ölümüne sebep olmak gibi haller hata kapsamında yer alan örneklerdir. Sebep olma ise bizatihi fâile ait olmayan bir fiilin ölümüne veya yaralanmaya sebebiyet vermesi suretiyle gerçekleşir. Hukuken geçerli bir neden olmaksızın kazılan kuyuya düşme, yola bırakılan bir taşın kazaya sebep olması veya bakımsız bir binanın çökmesi neticesinde ölüm ya da yaralanma gibi durumlar bu mesele ile ilgili verilebilecek örnekler arasında yer alır.

Kasıtsız cinayetlerde üç temel hukuki sorumluluk ortaya çıkar. Bunlar diyet ve kefâret ödeme yükümlülüğü ile mirastan mahrumiyettir. Diyetin duruma göre tam veya belirli oranlarda kısmen ödenmesi icap eder. Tam hali yüz deve veya buna denk altın ya da gümüş paradır. Üç yıllık bir süre içinde ve taksitler halinde ödenmesi öngörülmüştür. Ödeme fâilin âkilesi yani yakın akrabaları veya meslektaşları tarafından gerçekleştirilir. Kefaret, mümin bir köle azat etme veya iki ay peş peşe oruç tutma şeklinde yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olup âkile tarafından paylaşılmayan kişisel bir mükellefiyettir. Mirastan mahrumiyet ise maktul, fâilin mûrisi olması halinde vâris olan fâilin mirastan mahrum bırakılmasıdır.

Kasıtsız cinayetlerde bazı istisnai durumlar vardır. Çocukların ve akıl hastalarının fiilleri hükmen “hata” kabul edilerek, diyet âkile tarafından ödenir.

Bunlarda kefaret icap etmez. Zaruret halleri olarak belirtilen meşru müdafaa, hayat kurtarmak için yapılan müdahale veya ikrah altında işlenen fiillerde de diyet söz konusu değildir. Örneğin çocuk babasını öldürse mirastan mahrumiyet dahi uygulanmaz. Kişi, başka çare bulamaz kendisine tasallutta bulunan kimseyi öldürecek olursa diyet ya da kefaret olmaz.

Kasıtlı öldürme ve yaralama suçları ise bilinçli iradeyle ve öldürücü nitelikte araçlarla işlenen cinayetlerdir. "Amd" yani kasıt hali olarak değerlendirilen böyle durumlarda esas olan kısastır. Kefâret yoktur. Ancak bazen kısas, mağdurun veya velilerinin affı ya da taraflar arasında sulh yapılması sebebiyle uygulanmaz, mukabilinde diyet ödenir. Lakin kasıt halindeki bu diyetin bedeli yalnız fâilin malından karşılanır, âkileye yansıtılmaz. Ayrıca kasıt olmakla birlikte kısas uygulamasının güç veya imkansız olması ya da kasıtlı fiilin ispat edilememesi, şüphe bulunması gibi durumlarda da diyet uygulamasına geçilir. Fâilin ceza ehliyetini yitirmesi, ölmesi veya misliyle mukabele imkânının olmaması gibi hâller bu kapsamda yer alan örneklerdir.

Sulh neticesinde kabul edilen bedel, hukuken tanımlanmış diyet miktarının altında veya üzerinde olduğu gibi bedelsiz yani af niteliğinde de olabilir. Sulh veya af yetkisi öncelikle mağdura aittir. Onun hayatta olmaması veya irade kabiliyetinden mahrum bulunması halinde velileri, onlar da mevcut değil ise devleti temsilen hâkim yetki sahibidir. Bu durum, naslarda hem affetmenin hem de diyetin caizliği üzerinden desteklenmiştir. Lakin bu af, dünyevi hükümler için geçerlidir; katilin Allah katındaki mesuliyetini ortadan kaldırmaz.

Anahtar Kelimeler: İslâm Ceza Hukuku, Cinâyât, Diyet, Fetva, Müeyyedzâde.

Giriş

İslâm hukuk sistemi dünya hayatını tanzim için canın, neslin, aklın, malın ve dinin korunmasını esas alır. İslâm bu beş esastan birisi olan canın muhafazası ile ilgili çeşitli hüküm ve cezalar tesis etmiştir. Bu konudaki hükümler had ve ta'zîr kapsamına dâhil olmakla birlikte fıkıh kaynaklarında genellikle kısas ve diyet bahislerinde işlenmiştir. Geçmişte çeşitli âlimler eserlerinde had, kısas ve diyet konularını incelemişler; özellikle kadılar ve şeyhülislâmlar kendilerine yöneltilen sorular çerçevesinde bu meselelere yer vermişlerdir. Bugün de aynı konuyu farklı

yönleriyle ele alan birçok müstakil çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir.¹

Bu araştırmada Osmanlı dönemi âlimlerinden Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin (öl. 922/1516) diyet ile ilgili fetvaları ele alınacaktır. Araştırmanın temel kaynağı yazarın *Mecma'u'l-fetâvâ* adlı eseridir. Öncelikle Müeyyedzâde'nin görüşleri tespit edilecek, sonrasında yazarın görüşlerinin mezhep içindeki yeri, temel kaynaklara işaret edilerek açıklanacaktır. Ayrıca eserde yer alan fetva örnekleri ile konu detaylandırılacaktır. Müeyyedzâde'nin hayatı, çeşitli konulardaki görüşleri ve eserleri hakkında bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla diyet suçları ve cezaları yönüyle herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır.²

¹ Abdulkâdir Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûnî'l-vad'î* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994); Aybars Pamir, "İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/4 (2005), 5-21; Hadi Sağlam, "İslam Hukuku Tarihinde Faili Meçhul Cinayetler Meselesi (Kasâme Müessesesi)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* III/2 (2010), 485-531; İbrahim Paçacı, "'Diyet' Bir Cezâ mıdır? (Cezâ ve Medenî Müeyyide Açısından 'Diyet')", *Mütefekkir* 1/2 (2014), 87-105; Kaşif Hamdi Okur, *İslam Hukukunda Sosyal Sorumluluk - Akale Örneği-* (Ankara: İSAM Yayınları, 2017); Mehmet Ali Aytekin, "İslam Ceza Hukukunda Kisas ve Diyet Cezalarında Kadın-Erkek Ayrımı Üzerine Fikhi Bir Analiz", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 14/28 (2021), 310-327; Mustafa Özgür, "Kisas ve Diyet Cezalarında Kadın ve Erkeğin Birbirine Denkliği Meselesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 808-832; Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022).

² Emine Arslan, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetva Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi", *Sahn-ı Semân'dan Dârulfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)*, (2017), 277-293; Recep Çetintaş, "Müeyyedzâde, Abdurrahman b. Ali b. Müeyyed el-Amâsî'nin Hayatı ve 'el-Mecmûâtü'l Fıkhiyye' Adlı Eserinin Tanıtımı (Hadler Örneği)", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 409-419; Ahmet İnanır, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Hayatı ve Osmanlı Hukuk Geleneğindeki Yeri", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 347-356; Yunus Kocabıyık, "Amasyalı Bir Fıkıh Âlimi: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 461-467; Mehmet Öztürk, "Müeyyedzâde Abdurrahmân b. Alî Amâsî'nin 'Mecmû'atü'l-Mesâ'il' Adlı Eserinin Tanıtım ve Değerlendirilmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu* I (2017), 357-371; Hasan Aksoy, "Müeyyedzâde

İslâm ceza hukukunda had cezaları söz konusu olduğunda kamu hususiyeti ağır basarken, kısas ve diyetle şahsî nitelik daha baskındır. Kısas ve diyet, can ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar için vaz'edilmiştir. Özellikle kasıt ile işlenen suçlar için geçerli olan kısasta beden misliyle karşılık verilmesi hedeflenmiştir. Kısas hak sahibinin affetmesi sebebiyle kaldırıldığında veya açık kasıt olmadığı için uygulanmadığında hem ceza hem de zararı maddi tazmin niteliğine sahip diyet uygulanır.³

Kısas ve diyet klasik İslâm hukuku kaynaklarında cinayet kavramı ile ifade edilmiştir. Burada da cinayet genel itibariyle mala ve bedene yönelik hukuka aykırı fiiller için özellikle de insan hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçları karşılayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Kısas ve diyet bahisleriyle ilgili konular Hanefi fıkıh literatüründe cinâyât adlı başlıklar altında incelenmiştir.⁴ Müeyyedzâde de *Mecma'u'l-fetâvâ*'da benzer şekilde "Cinayetler ve diyetler ile ilgili meseleler" başlığını kullanmıştır.⁵

Fetva türünden eserler bir taraftan ele aldığı dinî ve hukukî meseleler ile ilgili pratik bilgileri derlemesi yönüyle önem arz ederken, diğer taraftan kendi zamanındaki aktüel konu ve tartışmalara doğrudan işaret etme özelliğine sahip tarihi kaynaklardır. Müellifin yaşadığı zaman dilimi Osmanlı'nın Fatih Sultan Mehmet (1451 – 1481), II. Bayezid (1481 – 1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512 – 1520) dönemlerine tekabül eder. Siyasal olarak fetihlerin devam ettiği, toplumsal olarak da fetihler sebebiyle elde edilen ekonomik imkânların katkısıyla nispeten dingin bir ortamın hakim olduğu dönemdir. Ancak ülkenin batısında genişleyen sınırlar, doğusunda Şîa'nın etkisiyle farklı kültürlerin karşı karşıya geldiği bir zeminde Müeyyedzâde ömrünün önemli bir kısmını, daha sonra ele

Abdurrahman Efendi", TDV *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020).

³ Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr* (Beyrut: Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 5/478-483.

⁴ Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 4/158; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/478.

⁵ Abdurrahman Efendi Müeyyedzâde, *Kitâbü Fetâvâyı Müeyyedzâde* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2041), 193a.

alınacağı üzere, kadı veya kazasker olarak geçirmiştir. Bu süreçte kaleme aldığı *Mecma'u'l-fetâvâ* sadece Müeyyedzâde'nin görüşlerini içermesi, günümüz hukukçularına kazuistik yöntemde verilen hükümler özelinde örnekler sunması bakımından değil, aynı zamanda geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti'nin hukuk normuna örneklik etmesi yönüyle de önemlidir. Daha açık bir ifadeyle eserde yer alan fetvalar 15. yüzyıl Osmanlı hukukunda toplumun diyet mevzuunda hangi sorunlarla karşı karşıya kaldığına da işaret edecektir. Eser kendi döneminde ve sonrasında Osmanlı coğrafyasında en çok başvurulan kaynaklardan biri olmuştur.⁶

Müeyyedzâde bu eserini bölgesel farklılıklar olmakla birlikte devlette hakim hukukî uygulama gereği özellikle muteber Hanefî kaynaklarından derlediği fetvalar ile şekillendirmiştir. Ele aldığımız diyet bahsinde, bunlar içerisinde öne çıkan fetva mecmualarından Necmüddîn ez-Zâhidî'ye (öl. 658/1260) ait *el-Kunye fi'l-fetâvâ*'dan sıkça yararlandığı görülür. Müellif ayrıca mezhepte yaygın olarak kullanılan Tâhir b. Ahmed el-Buhârî'nin (öl. 542/1147) *Hizânetü'l-fetâvâ* (*Hizânetü'l-vâkiât*)'sı, Âlim b. Alâ'nın (öl. 786/1384) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'si ve Bezzâzî'nin (öl.827/1424) *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'si gibi fetva kaynaklarının yanında mezhepteki temel metinlerden Hâkim eş-Şehîd'in (öl. 334/945) *el-Kâfî* ve *el-Müntekâ*'sı, Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *et-Tecrid* ve *el-Muhtasar*'ı, Radiyyüddin es-Serahsî'nin (öl. 571/1176) *el-Vecîz*'i, Neseî'nin (öl. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik*'i ile nâdirü'r-rivâyeden *e-Harûniyyât* gibi birçok kaynaktan nakillerde bulunmuştur.⁷

Eserde yapılan derlemede çoğu defa kaynaktaki ifadeler, kaynak esere veya müellifine atfedilerek aynıyla aktarılmıştır.⁸ Bu durum birçok araştırmacının da işaret ettiği üzere klasik literatürde yadsınacak bir husus değildir. Zira özellikle risâle ya da fetâvâ türü uygulamayı belirlemek üzere kaleme alınan kaynaklar, bugünkü anlamda orijinal

⁶ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 351-352.

⁷ *Mecma'u'l-fetâvâ*'nın kaynakları ile ilgili geniş değerlendirme için bkz. Arslan, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetva Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi", 289-291.

⁸ Arslan, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetva Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi", 286.

olma iddiasında değildir. Bunlar bir yönüyle fıkıh ya da fetva kitaplarından konularına göre doğrudan yapılan alıntı ya da nakiller ile oluşturulmuş kaynaklardır.⁹ Hatta müellifinin vefat etmesi nedeniyle yarım kalmış, kadıların el kitabı mahiyetindeki *Lisânü'l-hükkâm*'ı tamamlamak üzere sonradan kaleme alınan *Ğâyetü'l-merâm*'da üzerinde durduğumuz eserin çalışmaya esas cinayetler ve diyetler konusu, bölüm olarak doğrudan aktarılmıştır. Bu durum da ayrıca eserin ne derece yaygın ve güvenilir olduğunu ortaya koyan bir göstergedir.¹⁰

Araştırmada önce Müeyyedzâde'nin hayatından ve ilmî kişiliğinden kısaca söz edilecektir.¹¹ Sonrasında diyet konusu cinayetlerde kastın bulunup bulunmaması üzerine inşa edilen tasnif ile ele alınacaktır. Ortaya çıkan şartlara göre diyet miktarı hakkındaki bilgilere yer verilecek ve hangi durumlarda diyetin olmayacağı örnekler ile açıklanacaktır.

1. Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Müeyyedzâde 1456 yılında Amasya'da doğmuş ve aynı yerde yetişmiş bir Osmanlı âlimidir. Şehzade sancağı Amasya'da iyi bir eğitim gören Müeyyedzâde gençlik yıllarında, sancak beyi Şehzade Bayezid'in (II. Bayezid) yakınları arasında yer almıştır. Çünkü babası Ali Çelebi (öl. 888/1483), Şehzadenin nişancılığını yapmıştır. Kâzerûniyye tarikatı

⁹ Şükrü Özen, "Molla Lutfî'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin Ahkâmü'z-zındîk Risalesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 8; Ramazan Çöklü, "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin İnsânü'l-'ayn ve 'aynü'l-insân İsimli Fıkıh Usûlü Risalesinin Neşir ve Tahlili", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 669.

¹⁰ Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sekafi el-Halebi İbnü's-Şihne, *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-kazâyâ ve'l-ahkâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 158); Burhâneddin İbrâhim el-Hâlî el-Halebî Adevî, *Ğâyetü'l-merâm fî tetimmeti Lisânü'l-hükkâm (Lisânü'l-hükkâm içerisinde)* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 158), 133a.

¹¹ Konuyla doğrudan ilgili bazı çalışmalar bkz. İnanır, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Hayatı ve Osmanlı Hukuk Geleneğindeki Yeri"; Kocabıyık, "Amasyalı Bir Fıkıh Âlimi".

şeyhlerinden dedesi Müeyyed Çelebi'den dolayı Müeyyedzâde lakabı ile tanınmıştır.¹²

Müeyyedzâde o dönem Memlûkler'in elinde bulunan Halep ve ardından Şiraz'da bir müddet kaldıktan sonra II. Bayezid'in saltanata geçmesiyle birlikte İstanbul'a geçer. Kalenderhâne Medresesi'nde ders verir, Sahn-ı Semân Medresesi müderrisliğinde bulunur. Edirne kadılığı yapar. Önce Anadolu, sonra Rumeli kazaskerliği görevleri kendisine verilir. Çıkan bazı karışıklıklar neticesinde görevinden alınsa da Yavuz Sultan Selim döneminde evvela Karaferiye kadılığı, ardından yine Rumeli kazaskerliği görevinde bulunur. Ancak kısa bir süre içerisinde bu görevden yine alınır ve bir müddet sonra, 922/1516 yılında vefat eder. Kabri Eyüp Sultan Camii haziresinde yer almaktadır.¹³

Kaynaklarda ve arşiv kayıtlarında Amasyavî olarak bahsi geçen Müeyyedzâde devlette önemli konumlarda yer almasının sağladığı imkân ile kendi döneminde Necâti Bey (öl. 914/1509), Kemalpaşazâde (öl. 940/1534), Zâtî (öl. 953/1546) ve Hâfız-ı Acem (öl. 958/1551), Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574) gibi birçok ilim ve sanat erbabı ile ilgilenmiş bir kısma ders vererek bir kısmını maddi olarak desteklemek suretiyle yetişmelerine vesile olmuştur. Büyük bir kütüphane derlemiş, aynı zamanda ardında fıkha dair kısmen üzerinde durduğumuz *Mecma'u'l-fetâvâ ile Risâle fi nakzi'l-vuzû', Risâle fi'l-hac, Risâle fi hikmeti't-tahrîr* gibi risâleler ve onun tarafından hazırlandığı düşünülen *Hidâye* şerhi *Terğîbü'l-lebîb* gibi bazı şerh, haşiye türü eserler bırakmıştır. Ayrıca kelam ve felsefe alanında da risâleler kaleme almıştır.¹⁴

¹² Necmeddîn Muhammed b Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâire bi-a'yânî'l-mietî'l-âşire* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1998), 1/233; Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Maarif Vekâleti, 1941), 2/166-167; Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", 31/31/484.

¹³ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâire*, 1/233; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: Teracimu musannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*. (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, ts.), 5/155; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/255; Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", 31/31/484.

¹⁴ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 5/155; Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/255; Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", 31/485.

2. Müeyyedzâde'nin Fetvaları Kapsamında Diyet Suçları ve Cezaları

Hanefî fıkhında diyet hükümlerine esas olmak üzere insan hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar (cinâyetler), hukuken amaç ve mahiyet itibarı ile beş sınıfa ayrılır. Bunlar amd (kasten yapma) hali, şibhi amd (kasta benzer) hali, hata hali, hata gibi olan hal ve tesebbüb (sebeup olma) halidir.¹⁵

1. Amd (kasten) hali: Öldürme ya da yaralama kastı ile kılıç ve silah gibi kesici ve öldürücü bir araç ile öldürme ya da yaralamaktır. Bu durumda veliler tarafından affedilmedikçe kısas söz konusudur.¹⁶

2. Şibh-i amd (kasta benzer) hali: Yine vurma kastı olmakla beraber, silah harici vücudu parçalama niteliği bulunmayan taş, sopa ya da el benzeri araçlar ile öldürme ya da yaralamadır.¹⁷

3. Hata hali: Av zannı ile insanı vurma ya da başka bir hedefe atarken insana isabet etmesi gibi kişinin kastında ya da fiilinde hata şeklinde gerçekleşir.¹⁸

4. Hata kabul edilen hal: Açık hata olmamakla birlikte hata kapsamında görülen bu durumda fâil ile fiil arasında doğrudan bir ilişki bulunsa da fiilin ortaya çıkışında irade söz konusu değildir. Bu hal uyuyan kimsenin başka bir kişi üzerine düşerek ölmesine ya da zarar görmesine neden olması ile örneklendirilir. Hüküm olarak hata hali ile aynı özelliklere sahiptir.¹⁹

5. Tesebbüb (sebeup olma) hali: Öldürme ya da yaralama kastı olmadığı gibi cinayet ile fiil arasındaki ilişki dolaylıdır. Kişinin kendi

¹⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/158-160; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/482-486; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.), 2/89-91; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423), 10/155-162; Hasan Ali eş-Şazelî, "Cinayet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/14.

¹⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/158; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

¹⁷ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/481-482; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

¹⁸ Hüsrev, *Dürer*, 2/90; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

¹⁹ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 10/161.

mülkünün dışında bir yere izinsiz kuyu kazması veya taş koyması sebebiyle ölüme veya yaralanmaya neden olması bu durumun örneğidir.²⁰

Amd ve şibh-i amd hallerinde fâilin Allah katında sorumluluğu vardır. Diğer hata ve sebebiyet hallerinde manevi sorumluluk bulunmaz. Ancak sebep olma hariç diğer bütün hallerde kişi vârisini öldürmüş ise hata da olsa mirastan mahrumiyet söz konusudur.²¹ Ayrıca amd dışındaki haller bir yönüyle maddi tazmin mahiyetinde, diyetin uygulanacağı alanı oluşturur. Amd halinde ise diyet, ancak kısas uygulanmadığında ortaya çıkar. Diyet hukukunun geçerli olduğu hallerde ayrıca kişi ile Allah arasındaki hukuka denk düşen kefâret sorumluluğu vardır. Amd halinde kısas olduğundan dolayı, sebep olma halinde de fâil ile fiil arasında doğrudan ilişki bulunmadığı için kefâret lazım değildir.²²

Kısaca kısas, adam öldürme ve müessir fiil suçlarında fâile misliyle mukabelede bulunmaktır. Öldüren kimsenin öldürülmesi; göz, burun, kulak, diş, el, kol ve ayak gibi uzuvları koparan veya işlevsiz bırakan kişinin aynıyla uzvunun imha edilmesidir. Bu durum yalnız açık kasıt hali için geçerlidir. Ancak öldürme haricinde kasta benzer darp ve yaralama halleri de kasten (amden) hükmünde kabul edilerek, kısas hükümlerine tabi olur.²³

Diyet öldüren veya yaralayan tarafın ceza ve aynı zamanda tazminat olmak üzere mağdur tarafa hukuken belirlenmiş bir miktar ödemede bulunmasıdır.²⁴ Diğer diyet uygulamalarından gurre, cenin için yapılması gereken ödemedir.²⁵ Erş de özellikle ölüme sebebiyet vermeyen müessir fiillerde yapılacak ödemeyi karşılamak üzere kullanılan bir diğer kavramdır.²⁶ Kefâret ise müslüman bir kölenin âzat edilmesi ya da iki ay peş peşe oruç tutulmasıdır.²⁷

²⁰ Hüsrev, *Dürer*, 2/91; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

²¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/470-484; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

²² Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/158-159.

²³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/160; Hüsrev, *Dürer*, 2/91; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a; eş-Şazeli, "Cinayet", 8/14.

²⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/177.

²⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/189.

²⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/163; Hüsrev, *Dürer*, 2/103.

²⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/177.

Kıyas ve diyet hükümleri açısından sulh, özellikle kıyas gerektiren hallerde suç işleyen taraf ile hayatta ve eda ehliyetine sahip olan mağdurun karşılıklı anlaşmaları bir bedel mukabilinde kıyasın iptal edilmesidir. Mağdur ehliyetten yoksun ise hukukî temsilcisi, hayatta değil ise vârisi sulhta onun adına taraf olur. Affetme de sulhta taraf olma ehliyet ve yetkisine sahip mağdur taraf hayatta ise kendisinin, değil ise vârisinin kıyastan vazgeçmesidir.²⁸

2.1. Diyet

Diyet kelime olarak ödemek, vermek anlamına gelir.²⁹ İslâm hukukunda öldüren veya yaralayan tarafın mağdur tarafa maddi ödemede bulunması demektir. Diyetle ceza yönü bulunmakla birlikte, esas olan mağdur kişi veya vârislerini destekleyici nitelikte tazminat olmasıdır. Müessir fiil kasıtlı olmadığında veya öldürücü ve yaralayıcı araçlar ile gerçekleşmediğinde doğrudan diyet hükümleri esastır. Amd hali yani kasıt ve aynı zamanda öldürücü, yaralayıcı özelliğe sahip araçlar bulunması durumunda da kıyas esas olmakla birlikte, şartlar yerine geldiğinde yine diyet hükümlerinin devreye girmesi mümkündür.³⁰ Ancak yaralamalarda diyet kararı yaranın iyileşmesine kadar bekletilir. Eğer meydana gelen yara iyileşir, kaybedilen saç yeniden çıkacak olursa diyet sorumluluğu düşer. Diyete karar verildiğinde sorumlu taraf diyeti üç yıllık süre içerisinde ödeyecektir.³¹

Buna göre diyet yukarıda zikri geçen cinayet şekillerinden şibh-i amd, hata, hataya benzer durum ve sebep olma hallerinde doğrudan, amd halinde ise kıyasın iptaliyle uygulanacaktır. Söz konusu şartların ve diyet alanının şekillenmesinde kasıt ve fiilî durum belirleyici unsurlardır.

2.1.1. Kasıt Olmaması Halinde

Yukarıda geçtiği üzere amd halinin dışındaki cinayetlerde esas olan diyet ödenmesidir. *"Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle*

²⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/158.

²⁹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414), 15/383.

³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/478-483; Ali Bardakoğlu, "Diyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/475.

³¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/504, 521-522.

âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka."³² âyet-i kerîmesinde kasıt bulunmayan hallerde diyet verilmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir.

Ancak öldürme haricindeki şibh-i amd yani kasta benzer darp ve yaralama halleri amd hükmünde kabul edildiklerinden dolayı kısas hükümlerine tabi olup, diyet kapsamının dışında kalırlar. Şibh-i amd halinde yalnızca öldürme fiili, ağırlaştırılmış diyeti gerektirir. Ağırlaştırılmış diyetle maddi bedel diğerine göre daha fazladır.³³

Ağırlaştırılmış diyet de dahil, bu kapsamda bulunan diyetler genel itibarıyla cinayetle sorumlu çocuk ya da yetişkin kimsenin de içerisinde yer aldığı âkile tarafından karşılanır. Ayrıca amd hali olmasına rağmen af neticesinde kısas diyete dönüştüğü takdirde fâil tarafından karşılanması gereken diyet, tam olarak ödenemediğinde kalan kısım da yine âkile tarafından ödenir.³⁴

Âkile, diyetin ödenmesinde aralarında yardımlaşma ilişkisi bulunan topluluktur. Hanefîler'e göre öncelikle kişinin aralarında bulunduğu aynı iş kolunda çalışan, aynı divandan ücret alan kimseler âkile olarak kabul edilir. Bu birliktelik devlete çalışanlar arasında olabileceği gibi, gönüllü olarak aralarında iş birliği bulunan kimseler için de olabilir. Eğer böyle bir ilişki bulunmuyor ise genel olarak kabul edilen şekliyle âkile, baba tarafından geniş aile yani kabile içerisinde asabe olan yetişkin erkeklerden oluşur.³⁵

Sebep olma hali dışında doğrudan kastın bulunmadığı diyet alanındaki adam öldürme cinayetlerinde, diyet ile birlikte yerine

³² en-Nisa 4/92; Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2/114.

³³ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996/1417), 7/458; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/483; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, ed. Heyet (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-marife, ts.), 27/124-125; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/227; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/482-483; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

³⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/224-226; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/520-523; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1981), 485-486.

getirilmesi gereken bir diğer sorumluk da kefârettir. Ancak kefâret sorumluluğu diyetten farklı olarak doğrudan fâile aittir.³⁶

Kefâret "Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölünün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle âzat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir."³⁷ âyet-i kerîmesinde müslüman bir kölenin azat edilmesi olarak açıklanır. Âyete göre eğer buna imkân bulunamayacak olur ise peş peşe iki ay oruç tutmak suretiyle kefâret yerine getirilir. Adam öldürme kefareti yemin kefaretinde olduğu gibi, yoksulu doyurmak suretiyle yerine getirilemez. Zira yukarıda zikri geçen kefarete âyetinde hüküm olarak yalnız köle azadı ve iki aylık oruca yer verilmiştir.³⁸

Diyet alanını belirleyen esas unsurlardan amd yani kastın yokluğu, öncelikle suçu işleyen kimsenin akıl ve buluğ özellikleri ile doğrudan ilişkilidir. Kastın sahih olarak mevcudiyeti fâilin akıllı, bâliğ, aynı zamanda herhangi bir etki ve baskı altında olmadan serbest iradeyle suçu işlemiş olmasına bağlıdır.³⁹ Buna göre akıl ve buluğ şartları eksik olan çocuğun, bunağın ve delinin fiillerinde kasıt olmayacaktır. Çocuğun ve bunağın kasıtları ile hataları arasında fark yoktur. Diyet kapsamında olup, diyetleri âkile tarafından ödenir. Hatalarında kefarete olmaz. Cezaî ehliyeti bulunmadığından dolayı çocuk babasını öldürse mirastan mahrumiyet dahi uygulanmaz. Deli silah ile birisinin üzerine yürüse o kimse onu

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 27/86; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/177; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

³⁷ en-Nisa 4/92; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/114.

³⁸ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/177; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a; Halebî, *Mültekâ*, 467.

³⁹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1899/1317), 10/204.

öldürdüğünde fâile diyet ve kefâret gerekir.⁴⁰ Ancak çocuğun işlediği veya neden olduğu cinayetlerde ortaya çıkan kaybın, diyet yoluyla tazmin olunması gerekir. İşlenen cinayette çocuk doğrudan fâil veya yönlendiren olsa da dolaylı etkisi bulunan ya da mübâşeretten yapan bir yetişkin var ise diyet o kimsenin, yok ise çocuğun âkilesi tarafından ödenir. Eğer işlenen suçun mağduru yine çocuğun kendisi ise diyet düşer.⁴¹

Konuya dair örneklerde çocuk, hayvanı sürerken hayvandan düşüp ölmesi halinde, başkasının isteği ile hayvanı sürüyor ise diyet, hayvanı ona teslim eden kişinin âkilesi üzerinedir. Çocuk hayvanı sürerken eğer başka bir kimsenin ölmesine neden olur ve bunda üçüncü bir tarafın sorumluluğu da bulunmuyor ise diyet, çocuğun âkilesi üzerine olur. Ancak çocuk başka bir kimse tarafından kontrol edilen hayvan üzerinde ve hayvana hiçbir müdahalesi yok iken, hayvan bir kimseyi ezdiğinde diyet yalnız sürücüye aittir. Çocuk hayvan üzerinde eşya mesabesinde kabul edilir. Sürücü ayrıca kefâret verir. Doğrudan cinayeti işlemiş olarak kabul edilir. Eğer çocuğun da diğer kimse ile birlikte hayvana etkisi bulunuyor ise diyet ikisinin âkilesi üzerine olur. Zira ikisinin de hayvan üzerinde sorumluluğu bulunmaktadır.⁴²

Çocuk başkasına kendi elini kesmesini, gözünü çıkarmasını söylese o kimse de bunu yapsa o kişiye diyet olmaz. Ancak çocuk bir kimseye, kendi kardeşini öldürmesini söyler, o kimse de bunu gerçekleştirirse, Ebû Hanîfe'ye (öl. 150/767) göre başkasına yönelik mübâşeretten katl suçu işleyen istihşanen diyet ödemesi gerekir. Öldürmeye teşvik eden çocuk açısından bu durum, öldürülmesine sebep olduğu kardeşine vâris olmaya mani değildir.⁴³

Yetişkin kişi bir çocuğu adam öldürmeye teşvik eder ya da zorlayacak olur ise fâil olarak çocuk başlangıçta sorumlu tutulsa da asıl sorumlunun yetişkin olduğu kabul edilir. Bu sebeple diyet için o kimseye rücu edilir.⁴⁴

⁴⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/164-165, 188; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 5/501; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195a, 197a.

⁴¹ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195b.

⁴² Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196b.

⁴³ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195a.

⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 26/185; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195b.

Çocuk-veli ilişkisi açısından çocuğun yapmış olduğu fiiller ile ilgili sorumluluk doğrudan veliye ait değildir. Velinin etkisi ve yönlendirmesi yok ise çocuğun fiilindeki sorumluluk kendisine aittir. Âkil olmayan çocuk oynarken bir kimsenin gözünü çıkarır ise gözün erşi kendi malından karşılanır. Velisine ödettirilmez. Hazırda para olmasa da oluncaya kadar beklenir. Suçun ispatı açısından âkil olmayan çocuğun ikrarı geçerli değildir. Şahit gibi açık bir delil lazımdır.⁴⁵

Çocuk, zina suretiyle başka bir çocuğun bekaretinin kaybolmasına neden olduğu takdirde, ona mehir ödemesi gerekir. Çocuk zina suçu ile sorumlu tutulmasa da bekareti izalenin karşılığı olmak üzere maddi tazmin ile mükelleftir. Ortaya çıkan zararın tazmininde ölçü mehir kabul edildiğinden dolayı takdir olunan mehir üzerinden ödemede bulunması icap eder.⁴⁶

Kastın varlığı yanında, içeriği ya da fiili yapmaya yönlendiren saikin ne olduğu da önemlidir. Zira suçun veya sorumluluğun olup olmadığı ya da var ise kime ait olduğunun belirlenmesi, bunların bilinmesine bağlıdır. Mesela zehir vererek bir kimsenin ölümüne neden olan kişi, verdiği şeyin zehir olduğunu bilmediği takdirde ta'zîr olunarak hapis gibi cezalar kendisine verilebilse de diyet cezası uygulanmaz. Ancak zorla zehri içirmiş olması halinde ona diyet lazımdır.⁴⁷ Yine bir kimse başkasının elini tuttuğunda koparmış ise niyeti musâfaha olması halinde diyet sorumluluğu olmaz. Ancak bilerek elini çekip koparmış olması halinde elin diyetini ödemek durumundadır.⁴⁸

Bir çekişme sırasında yaralanan kimsenin durumu da fiilin ortaya çıkmasına sebep olan tarafın kastına göre şekillenir. Kişi kendisine vurmak üzere çekilmiş kılıcı eli ile tutar ve karşı taraf kılıcı çekmesiyle parmaklar kesildiği takdirde, parmaklar kılıcın el ile tutulmasından dolayı kesilmiş olsa da kişi kendisini koruma amacıyla kılıcı tutmuş olduğundan dolayı sorumluluk, kılıcı çeken ve parmakların kesilmesine neden olan tarafa aittir. Kasıt olduğu için, parmaklar mafsallardan kesilmiş ise kısas

⁴⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196a.

⁴⁶ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195b.

⁴⁷ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 197b.

⁴⁸ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194a.

kapsamında yer alırken, mafsalların haricinde olması halinde diyet ile tazmin ve tecziye yoluna gidilecektir.⁴⁹

Cinayet şekillerinden hata hallerinde de kasıt belirleyici olan taraftır. Kasıttan ya da fiilde bir hata olması, ortaya çıkan fiilde ya kastın hatalı olmasına ya da hiç bulunmamasına neden olur. Bu sebeple söz konusu haller diyet kapsamında yer alır. Savaş için karşı karşıya gelen Müslüman ve müşrik gruplar çatışırken bir Müslüman kendi grubunda yer alan bir Müslümanı hataen öldürdüğü takdirde diyet ve aynı zamanda kefâret ödemesi gerekir. Ancak ölen Müslüman, müşrik grubun içerisinde ise öldürüne hiçbir şey lazım gelmez. Çünkü ölen kişinin müşrik vasfı ile görünmesi öldürenin üzerinden sorumluluğu kaldırır.⁵⁰

Diyet alanını belirleyen diğer unsur, fiilî durum da fiilin meydana geldiği mekan ve şartlar ile şekillenir. Bu unsurun en önemli parçası öldürme ya da yaralama fiilinin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçtır. Amd hali ile şibh-i amdin birbirinden ayrılmasına sebep olan söz konusu aracın niteliği aynı zamanda diyet alanını belirleyen bir unsur olmaktadır. Aracın doğrudan öldürücü ve kesici özelliğe sahip olmaması diyet hükümlerinin uygulanmasına vesile olur.⁵¹ Bu hususta soğuşa maruz bırakma ve iğne batırma suretiyle adam öldürme örneklerinden bahsedilir.

Soğuk havada soğuk suya atarak veya üstünü çıkarıp dışarı bırakarak kişinin donma suretiyle ölümüne neden olmak ya da silah kapsamında yer almayan iğne ile bir kimseyi kasten de olsa öldürmenin diyet gerektireceği kabul edilir. Ancak iğnenin batırılması ile ölüm arasında zaman farkı olmaz veya çuvaldız gibi silaha yakın bir şey olur ise kısas kapsamında yer alacağı ifade edilmiştir.⁵²

Esasen Hanefî alimler arasında fiilî durumun yorumunda ihtilaf söz konusudur. Ebû Hanîfe amd haline esas olan silah tanımını en dar haliyle kabul ettiği için yalnız hakiki anlamda silahlar ile sınırlandırır. İmâmeyn ise silahın çerçevesini hakiki silahların ötesinde, tabiatı gereği

⁴⁹ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199b.

⁵⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/163-164; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195a.

⁵¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/345-346; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/482; Udeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâ' iyyü'l-İslâmî*, 2/93.

⁵² Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194a-194b.

umumiyetle ölüm neticesini ortaya çıkaran araç ve şartları da ihtiva edecek şekilde genişletir. Böylece İmâmeyn'e göre diyet kapsamı Ebû Hanîfe'den bir miktar daha dar olmaktadır.

Mesela denizde boğma ya da boğulmasına sebep olma veya büyük taş ile vurma İmâmeyn'e göre kisası gerektirecek bir amd hali olarak değerlendirilirken, Ebû Hanîfe'ye göre şibhi amd mahiyetinde diyeti mucip bir durumdur. İmâmeyn büyük taş veya benzer bir nesne ile vurmanın amd kapsamında olması gerektiğini, çünkü bunun normal şartlarda ölüm getiren bir fiil kabul edileceğini belirtirken, Ebû Hanîfe denize atılan kimsenin yüzme bilmiyor olsa da veya taş "Ebû Kubeys dağı kadar bile olsa" sonucu değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Bu sebeple Ebû Hanîfe'nin görüşünden hareketle kişi bağlanarak denize atılır ve yüzmeden boğulacak olur ise diyet ile hükmedilecektir. Ancak kişi önce yüzer sonra batacak olur ise her iki yaklaşıma göre de diyet gerekmecektir.⁵³

Ebû Hanîfe'nin yaklaşımına göre kişiyi canlı olarak kabre gömme suretiyle ya da bağlayarak yırtıcı hayvanlar tarafından öldürülmesine sebep olmak da açık amd hali olarak değerlendirilmez. Bu sebeple diyet kapsamında kabul edilen örnekler arasında yer alır. Bağlayarak ya da çamura daldırarak kişinin açlıktan veya susuzluktan ölmesine neden olma hallerini Ebû Hanîfe diyete tabi görmez. Lakin fetvaya esas İmâmeyn'in görüşüne göre bunlar da diyet kapsamında yer alır. Diyet olsun ya da olmasın benzer bütün şartlarda ilaveten ta'zîr kapsamında cezaların da uygulanması mümkündür.⁵⁴

Benzer bir ihtilaf konusu da kılıç kını ile ilgilidir. Kişi içinde kılıç olan kın ile vurur ve kılıç, kını yarıp adamı öldürecek olur ise Ebû Hanîfe kının doğrudan silah olmamasından hareketle kisas değil diyetin geçerli olacağını ifade eder. Ancak İmam Muhammed (öl. 189/805) yalnız kılıç kını bile olsa, ağırlık olması sebebiyle kısasa tabi olacağı için diyet kapsamında yer almayacağını belirtir.⁵⁵

⁵³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/163; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a, 194a-194b.

⁵⁴ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194a.

⁵⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194b.

Fiilî durum yani mekan ve şartlar ile ilgili yapılacak değerlendirme, gerçek fâilin belirlenmesinde ya da bilinen fâilin sorumluluğunu belirleme açısından önem arz eder. Bu tespit aynı zamanda diyetin kim ya da kimler tarafından verileceğini de belirlemiş olur. Mesela çocuk babasının elindeyken başka biri çocuğu çeker ve baba çocuğu bırakmaz, neticede vâki çekişme ile çocuk öldüğü takdirde, birinci derecede sorumluluk çeken kişiye aittir ve diyet onun tarafından ödenir. Bu durum babanın çocuğa vâris olmasını ortadan kaldırmaz. Fakat baba çocuğu başkasının elinden çekerek aynı şekilde ölmesine neden olursa sorumluluk babaya ait olacaktır. Böylece diyet baba tarafından verildiği gibi çocuğa da vâris olamayacaktır.⁵⁶

Mülkiyet genel anlamda sorumluluğu icap eder. Bir mekanda adam öldürüldüğünde öldürülen kimsenin diyeti mülk sahibine aittir. Eğer ilgili yerin birden fazla sahibi varsa mülk sahipleri eşit bir şekilde diyeti paylaşırlar. Hisse oranlarına bakılmaz. Bir yerde yalnız bulunan iki kişiden biri boğazlanarak öldürülmüş bir şekilde bulunduğu takdirde İmam Muhammed yanında olan kimsenin sorumlu tutulamayacağını belirtmiş olsa da Ebû Yusuf (öl. 182/798) bu kişinin suçu işlediğine dair doğrudan bir delil olmasa da aynı mekanda bulunmanın yeterli bir neden olacağını kabul eder ve diyetin, ikinci kişi tarafından ödenmesi gerektiğini belirtir.⁵⁷

İki kişi birlikte kendilerinin ölümüne neden olmaları halinde, sorumluluğun paylaşımında ortak olurlar. Mesela iki kişi kendileri çektikleri ağacın altında kalarak ölmeleri halinde âkileler her biri adına diğerinin yarı diyetini öder. Bunlardan yalnız birisi ölür ise diğerinin âkilesi yarım diyet öder. Zira diyetin diğer yarısı hakkındaki sorumluluk ölen kişiye aittir.⁵⁸

Tesebbüb ile ilgili hallerde de fiilî durum sonuç açısından belirleyicidir. Bir taş takılarak ya da kuyuya düşmek suretiyle vefat olduğunda, taşın veya kuyunun bulunduğu yere ve duruma göre hüküm şekillenir. Taş ya da kuyu yoldan uzak bir bölgede ise herhangi bir tazminat olmaz. Taş, yol üzerinde ancak sel ile kendiliğinden gelmiş ise

⁵⁶ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194a-194b.

⁵⁷ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199a.

⁵⁸ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195b.

yine diyet yoktur. Ancak taş, yola konulmuş veya yol üzerine kuyu kazılmış ise diyet kapsamında değerlendirilmesi gereken bir olay haline gelir. Yol üzerine taş koyma, kuyu kazma ya da gelip geçenlere zarar veren hukuk dışı bir yapı inşa etme suretiyle ölüme sebebiyet verenler sorumlu olurlar. Onlar adına âkile tarafından diyet ödenir.⁵⁹

Söz konusu ölüme neden olan şartların ortaya çıkmasında yapan kimsenin yanında yapılmasını ondan isteyen ya da bunun için ücret veren başka bir kimse bulunsa da sorumluluk öncelikle mübâşeret fiili işleyen kişiye aittir. Ölen kimse için yapılmasını talep eden dahi olsa fâilin sorumluluğu ortadan kalkmaz.⁶⁰ Ancak fiilin yapıldığı alan işi yaptıran kimseye ait ya da kendisine ait olmamakla birlikte ait olduğunu beyan ederek fâili yönlendirmiş ise sorumluluk mülk sahibinindir.⁶¹

Diyetin kim tarafından verileceği hususunda var ise ölmeden önce maktûlün beyanı belirleyici kabul edilir. Vârisi farklı kimse öldürdüğüne dair delil ortaya koysa bile maktûlün işaret etmiş olduğu kimseden diyet tazmin olunur.⁶²

Son olarak sorumlu bir kimse bulunamadığından dolayı kasâme⁶³ suretiyle de olsa diyetin karşılanamaması halinde, ölen kimsenin fidyesi toplum adına devlet tarafından karşılanır. Kişi Cuma gibi bir izdiham sırasında vefat eder ve olaydan sorumlu tutulacak kusurlu bir kimse bulunmaz ise fidye olarak diyet devlete aittir.⁶⁴

Diğer taraftan mağdur olan kişi vefat ettiği takdirde, müessir fiil sebebiyle elde edilen diyet üzerindeki hakkı sınırlıdır. Zira diyetin ilk hüküm olarak tespit edilmiş olması, mağdurun vefatı ile birlikte vârislerin bu diyet üzerinde hak sahibi olmalarına sebep olur. Vasiyet hükümleri gereği, diğer miras mallarında olduğu gibi öncelikle borçlar ödendikten

⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/506; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 197a.

⁶⁰ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199b.

⁶¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/193-194; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 197b.

⁶² Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199a-199b.

⁶³ İslâm hukukunda fâili meçhul cinayetlerde cezaî ve malî sorumluluğu tespit için başvuru yemine dayalı bir yöntemdir. Cinayet bölgesinde bulunan belli niteliklere sahip kişilere cinayeti işlemediklerine ve işleyeni de bilmediklerine dair yemin ettirilmesi usulüne dayanır. Bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Kasâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).

⁶⁴ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199b.

sonra, maktulün diyet üzerindeki harcama yetkisi üçte bir ile sınırlandırılır. Vasiyetin üçte biri aşan kısmı, vârislerin izni olmadan geçerli olmaz.⁶⁵

2.1.2. Kasıt Olması Halinde

Daha önce ifade edildiği üzere doğrudan öldürme ve yaralama kastı, uygun fiilî durum ile bir araya geldiklerinde amd hali ortaya çıkar. Kastın sahih bir şekilde varlığı ise suçun akıllı ve bâliğ kimse tarafından, aynı zamanda herhangi bir etki altında kalmadan işlenmiş olmasına bağlıdır. Amd halinin belirleyicisi olan fiilî durum da özellikle cinayetin kesici ve öldürücü nitelikte araçlar ile işlenmiş olması halinde ortaya çıkar. Bu kapsamda meydana gelen öldürme ve yaralama fiillerinde esas olan kısas ile birlikte kefâret lazım değildir. Ayrıca cana karşı işlenen suçta öldüren kişi eğer maktulün vârisi ise mirastan mahrumiyet söz konusudur. Lakin kısas, bazı durumlarda ortadan kalkarak diyete dönüşür. Bu durum öncelikle müessir fiilden zarar görenlerin iradeleri ile ortaya çıkar. Söz konusu irade, hak sahiplerinin fâili affı veya kendileriyle yapılacak sulh şeklinde tecelli eder.⁶⁶

Kisasın ortadan kalkması için velilerin tamamının affı veya sulhu şart olmayıp bunlardan birisinin dahi affetmesi ya da sulhu kabul etmesi yeterlidir. Bu sebeple maktulün velisi iki kardeşten birisine ulaşamıyor ve katil kişi o kardeşin kisası düşürdüğüne dair iddiasını delil ile beyan ediyor ise iddia kabul edilir, kısas diyete dönüştürülür. Ancak delil bulunmaz ise gaip kardeş gelinceye kadar davanın bekletilmesi gerekir. İmâmeyn'e göre vârisler arasında bâliğ olmayan çocuk varsa kısas kararı için onun büyümesi ve talebini belirtmesi beklenir.⁶⁷

Kısastan af bedelli veya bedelsiz olabileceği gibi bedel de diyet ya da diyet dışı bir miktar üzerinden sulh ile belirlenebilir. Diyet hukuken tayin edilmiş, standart bedeldir. Lakin kısas söz konusu olduğunda taraflar arasındaki sulh bedeli, diyetten fazla ya da az olabileceği gibi herhangi bir bedel olmaksızın da sulh yapılabilir.⁶⁸

⁶⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b-199a.

⁶⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/158; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193a.

⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/370; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/162; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/370; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/480.

Af ve sulh konusunda hak sahipleri mağdur ya da velilerdir. Af veya sulh yetkisi öncelikle hayatta ve şuuru yerinde olması halinde mağdura aittir. Lakin mağdurun, ölüm sebebiyle hayatta olmaması veya sakatlanma neticesinde irade kabiliyetini yitirmiş olması halinde, yetki kişinin velilerine intikal eder. Eğer velisi yok ise, toplum adına devleti temsil eden hâkim, sahip olduğu velâyet-i âmmе gereği yetkilidir.⁶⁹

Yetki sahibi kişi kisasın gerçekleştirilmesini talep etme hakkına sahiptir. Ancak dilerse bu hakkından feragat ederek kisasın bedelli veya bedelsiz bir şekilde kaldırılmasını onaylayabilir. Bu husus, Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kisas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzelliyle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır."⁷⁰ âyetinde yer alır. Ayrıca "Bir yakını öldürülen (veli) ya da yaralanan kimse şu üç şeyden birisini tercih edebilir: Kisas, diyet veya af. Dördüncü bir şey isterse ona mani olun. Eğer bunlardan birini tercih eder ve sonra bundan dönecek olur ise ona ebedi azap vardır."⁷¹ hadis-i şerifinde de hak sahiplerinin diyet ve af haklarından bahsedilmiştir.

Velinin katili affı ve onunla sulhu yalnızca kendisi ile katil arasındaki hakkı etkiler. Kisas diyete dönüşür ya da karşılıksız affedilmiş olur. Kerhî'nin *Muhtasar*'da ifade ettiği gibi velinin katili affı "Tevrat'ta İsrâiloğulları'na, 'Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kisas vardır. Kim kisası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir olur. Ve her kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir' diye yazdık."⁷² âyeti gereği daha evladır. Ancak katil fiilinden kaynaklanan Allah katındaki suç ve sorumluluk bakidir. Velinin affının,

⁶⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/162; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn el-'Aynî, *el-Binâye şerhü'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 13/119.

⁷⁰ Bakara, 2/178; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/265.

⁷¹ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr-Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Diyat", 13; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), "Diyât", 3.

⁷² el-Mâide 5/45; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/273-274.

katilin Allah katındaki sorumluluğunu da kaldıracağını söyleyenler olmakla birlikte tercih edilen görüş yalnız veli ve katil arasındaki ilişki ile sınırlı olmasıdır. Bu durum maddi borç ilişkisine benzetilir. Alacağını tahsil edemeden vefat eden kimsenin vârisi, alacağı ibra ettiği takdirde yalnız onunla kendi arasındaki hakkı düşürmüş olur. Borçlunun asıl alacaklıya karşı olan zulmü ve hakkı ortadan kalkmaz.⁷³

Amd halinde olmasına rağmen, mağdur tarafın iradesine bağlı af veya sulhtan başka bazı fiilî durumlar da diyetin ortaya çıkmasına sebep olur. Kısasın uygulanamaması veya uygulanmasında güçlük bulunması bu kapsamda yer alır. Kısas cezası infaz edilmeden önce fâil öldüğünde, kısas mahalli olan organını kaybettiğinde veya kalıcı olarak cezaî ehliyetini yitirdiğinde, öldüren taraf maktulün babası olduğunda ya da kısısta esas olan eşit mukabele imkânı bulunmadığında yine kısas yerine diyet veya sulh uygulamasına geçilir. Kişi cinayetten sonra öldüğünde veya akli başında iken cinayet işleyip sonrasında kalıcı olarak aklını yitirdiğinde ya da bunama hali ortaya çıktığında kısas değil diyet hükümlerine tabi olur. Şu kadar var ki delilik hali gayr-i mutbik yani geçici olması halinde kısas hükmü devam edecektir.⁷⁴ Diğer taraftan yaralama dil ve cinsiyet organı gibi kısımlarda veya el, kol gibi organların mafsallarının haricinde olduğu takdirde eşit karşılık müşkil olması nedeniyle kısas uygulanamayacağı için diyet ile mukabelede bulunulur.⁷⁵

Bu kapsamda yer alan gerek tarafların anlaşması ve mağdur tarafın affı, gerek kısasın uygulanma imkânının olmaması neticesinde kısıstan çevrilen diyet, özellikle fâilin kendi malından karşılanır. Kasıt dışı diyet hallerinde olduğu gibi âkilenin bu diyete katılma şartı bulunmaz.⁷⁶

⁷³ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198a-198b.

⁷⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 7/347-348; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 193b, 196b-197a; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 10/205; Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, 2/114; Yunus Kocabıyık, "İslâm Ceza Hukukunda Kısâs Mahallinin Ortadan Kalkması Ve Hukûkî Sonuçları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (31 Ocak 2022), 174-176.

⁷⁵ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/182; Hüsrev, *Dürer*, 2/96; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199b; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 10/198.

⁷⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/188; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/480.

Ayrıca kisası belirleyen amd halinin ispat edilememesi ve konuyla ilgili şüphenin ortadan kaldırılamaması da diyetin uygulanmasına sebep olan durumlardan birisidir. Bir kimseyi bıçaklayan kişi, zaten ölü iken onu bıçakla kestiğini iddia eder ve aksi ispat edilemeyecek olur ise istihsanen kisas yerine diyet olacağı ifade edilmiştir.⁷⁷

Bu kapsamda diyet veya sulh suretiyle elde edilen mal üzerinde hak sahibi, doğrudan mağdur ya da maktul kimsedir. Var ise öncelikle maktule ait borçlar ödenir veya vasiyet yerine getirilir. İlk hükmün kisas olmasıyla diğerlerinden ayrılan kasıt halinde, kısasa mukabil elde edilen malda maktulün hakkı veliden önceliklidir. Bu sebeple maktul adına yapılacak gerek borç gerek vasiyet ile ilgili harcamalar, kısıntı olmaksızın malın tamamından yapılır. Zira ilk hükmün kisas olmasından dolayı ortada vârislerin hak sahibi olacağı bir mal bulunmaz.⁷⁸

2.2. Diyetin Miktarı

Diyet hukuk tarafından tayin edilmiş, mağduriyeti tazmin ve fâili kısastan af bedelidir. Standart ve ağırlaştırılmış (diyet-i muğallaza) olmak üzere iki çeşidi vardır. Normal yani ağırlaştırılmış olmayan diyet (diyet-i gayr-i muğallaza) yüz deve olarak tespit edilmiştir. Para olarak karşılığı bin dinar ya da on bin dirhemdir. Develerin sayısı gibi yaş ve özellikleri de belirlenmiştir. Ağırlaştırılmış diyet de sayı aynı olmakla birlikte develerin niteliğinin artırılması suretiyle, maddi bedeli fazla olan diyetdir. Cinayet şekillerinden şibh-i amd halinde uygulanır. Yalnızca develer üzerinden ödenir.⁷⁹

Müslüman ile zimminin diyeti ilke olarak, farklı değildir. Ancak kadının diyeti erkeğin yarısı kadar hesaplanır.⁸⁰ Ayrıca diyet her zaman tam olarak ödenmez. Cinayetin şekline göre bazen yarım, bazen onda bir, bazen yirmide bir gibi farklı oranlarda ödenmesi gerekir. Konuyla ilgili hükümler Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Yemen'e gönderilen "Bir kimsenin bir mü'mini öldürdüğü delil ile tespit edilir ve maktulün velileri tarafından affedilmezse, ona kisas uygulanır. Bir kişiyi öldürmede 100

⁷⁷ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194a.

⁷⁸ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b-199a.

⁷⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/177-178; Bardakoğlu, "Diyet", 9/475-476.

⁸⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/178; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 10/203.

deve diyet vardır. Burnun, dilin ve iki dudağın kesilmesi halinde tam diyet vardır. İki yumurtada ve cinsiyet organının kesilmesinde tam diyet vardır. Belin sakatlanmasında tam diyet vardır. İki gözde tam diyet vardır. Tek gözde ve tek elde yarım diyet vardır. Beyne ulaşan derin yarada (me'mûme) üçte bir, karın boşluğuna ulaşan derin yarada (câife) üçte bir diyet vardır. Kemik kırılmasına veya ufalanmasına yol açan yaralamada (münakkile) onbeş deve, ellerin ve ayakların her bir parmağında on deve, her bir diş için beş deve, kemiğe ulaşan derin yaralamada (mûdiha) beş deve tazminat vardır. Kadını öldüren erkek kısas olarak öldürülür. Zimmiler için diyet miktarı bin dinardır."⁸¹ mektubu ve benzeri naslar ile sabittir. Bu rivayetlerde diyetlerin miktarıyla ilgili açık beyanlar vardır. Böyle naslar ile belli olmayan yaralamaların diyet miktarı hakim ya da bilirkşi tarafından belirlenir.⁸²

Gurre ve erş diyetin, neden ve miktarıyla ilgili iki özel uygulama şeklidir. Gurre, diyetin yirmide biri kadardır. Para olarak elli dinar ve aynı değerde mal üzerinden hesaplanır. Özellikle anne karnında ölmesine veya ölü olarak düşmesine neden olunan cenin için yapılması gereken ödemedir. Bir sene içerisinde tamamlanmalıdır. Diyetin başlangıcı yani en azı olması sebebiyle "gurre" diye isimlendirilmiştir.⁸³

Ancak anneye dışardan etki neticesinde çocuk canlı doğar ve sonradan ölürse tam diyet gerekir.⁸⁴ Dışardan darbe sonucu birisi canlı diğeri ölü olarak iki cenin düştükten sonra canlı olan da öldüğünde, canlı olarak düşen cenin için tam diyet, ölü olarak gelen cenin için gurre gerekir. Baba vefat etmiş olması halinde canlı olarak gelen cenin vâris kabul edilir fakat baba vefat ettiğinde hayatta olup olmadığı şüpheli olduğu için ölü cenin vâris olamaz.⁸⁵

⁸¹ Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Horâsânî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan 'Abdilmun'im eş-Şelebî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1421), "Kasâme", 45.

⁸² 'Aynî, *el-Binâye*, 13/163-164, 175; Hamdi Döndüren, "İslâm'da Yaralama Ve Ölüme Sebebiyet Vermelerde Diyet, Erş Ve Ta'zir Cezaları", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2022), 5-6.

⁸³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/189; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196a.

⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/504-505.

⁸⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196a.

Erş ise ölüm ile sonuçlanmayan yaralama ve organlara zarar veren müessir fiillere dair diyet uygulamasıdır. Aklın yitirilmesi; burun, kulak, tenasül uzvu gibi organlar ile koklama, tatma, işitme ve görme gibi hislerdeki kayıpların karşılığı bir tam diyettir. Diyet cins olarak birden fazla organlar sayısınca taksim olunur. İki el, ayak, göz, kulak ve dudak için ikiye, dört kirpik için dörde, on parmak için ona bölünür. Her bir diş için diyet miktarı yirmide birdir. Bütün bunlar erş kapsamında değerlendirilir.⁸⁶

Saç, sakal, kirpik ve kaşlar için de kalıcı olarak kaybedildiği takdirde, diyet vardır. El ya da göz tamamen kaybedilmemiş olsa da iş görmez hale geldiklerinde diyet lazım olur.⁸⁷ El ayak dışındaki yaralanmalar akıl veya saç gibi organ kayıplarında lazım olan tam diyete dahil edilir. Lakin işitme, görme ve konuşma gibi kabiliyetlerin yitirilmesiyle ilgili diyetlere karıştırılmaz. Ayrı diyet hesabı ortaya çıkar.⁸⁸

Bıyık ve kösenin sakalı, erkeğin göğsü, iktidarsız olan tenasül uzvu veya konuşamayan kimsenin dili, görmeyenin gözü gibi etkisiz ya da yetkinliğini zaten kaybetmiş uzuvların zarar görmesi halinde duruma göre bilirkişinin tayin edeceği bir diyet takdir olunur.⁸⁹

Bir elin bilek üzerinden bir yerden kaybı halinde, bileğe kadar olan el için yarım diyet, üzerindeki kısım için bilirkişi kararı uygulanır. Çünkü elin diyeti diğer el ile birlikte tam diyet olarak hesap edilir.⁹⁰

El ve ayakların dışındaki yaralamalarda kısas için yaranın kemiğe ulaşacak seviyede olması gerekir. Bunun daha altında olan yaralamalar için bilirkişinin takdir edeceği diyet uygulanır. Kemiğe ulaşan, onu kıran, parçalayan ve ötesine geçip vücuda işleyen yaralamalarda yaranın ağırlığına göre yirmide birden üçte ikiye varan oranlarda diyet karşılığı vardır.⁹¹

⁸⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/180-181; Ali Şafak, "Erş", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/307-308.

⁸⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/179-180.

⁸⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/499-500; Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b.

⁸⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/180.

⁹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/500-501.

⁹¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/501-503.

Velilerin kâtil ile sulhunda iki veliden birisi tamam bedeli elli bin dirhem üzerinden sulh yapması halinde, sulh gereği yirmi beş bin dirhem alır. Sulh yapmadığı takdirde diğer velinin hakkı, diyet bedeli olan on bin dirhem yarısı beş bin dirhem olur. Her ne kadar Ebû Hanîfe'den sulh bedelinin diyetten fazla bir bedel olmayacağına dair bir rivayet bulunsa da sulh ile ilgili bir kısıtlamanın olmaması uygulamaya esas kabul edilmiştir.⁹²

Mal özelliğine sahip canlılara karşı işlenen cinayetlerde doğrudan tazminat yaklaşımı esas olur. Malın değeri ölçü kabul edilir. Gözü çıkartılan bir hayvan, mevcut kıymeti üzerinden değerlendirilir. Deve, koyun veya tavuk gibi hayvanlar, cinayet sonucu değeri ne kadar düşmüş ise ödeme o değer üzerinden yapılır.⁹³

2.3. Diyetin Olmaması

Cinayet ile sonuçlanan müessir fiillerin bir kısmında kısas olmadığı gibi diyet de uygulanmaz. Ortaya çıkan fiilde iradenin başka bir kimseye ait olması, fiilin nefsi müdafaa gibi meşru bir sebep ya da niyet ile yapılmış olması, fiilin mutlak olarak ölüme neden olmayacağının bilinmesi ya da fiil meydana geldiğinde kişinin zaten vefat etmiş olması, daha öncesinde hayatta olduğuna dair kesin bir bilginin bulunmaması gibi durumlar bu kapsamda yer alır.⁹⁴

Fâilin iradesi olmaksızın ayrı bir iradenin onu yönlendirmesi, fâilden diyet sorumluluğunu kaldırdığı gibi fiil-mağdur arasındaki kuvvetli ilişki mağdurun diyet hakkının düşmesine de neden olur. Bir kimsenin çocuk, bunak ya da normal bir kişiden kendi elini kesmesini istemesi, onların da o kimsenin elini kesmeleri halinde diyetin olmayacağı belirtilmiştir.⁹⁵ Yine kişinin çocuğa bıçak vermesi ve çocuğun da bu bıçak ile kendisini veya başkasını öldürmesi halinde bunda da izni yok ise o kimsenin sorumluluğu bulunmayacaktır.⁹⁶

Ayrıca herhangi bir kimsenin sorumluluğu olmadan bir çocuk kontrol edemeyeceği bir hayvan üzerinde ölüme neden olması halinde de

⁹² Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198b.

⁹³ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 199a.

⁹⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/164; Hüsrev, *Dürer*, 2/92.

⁹⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194b.

⁹⁶ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 195b.

kimse diyet ödemez. Çünkü çocuk iradesiz ve güçsüz olduğu için sorumlu tutulmaz. Ölen kimse heder kabul edilir.⁹⁷

Nefsî müdafaa şartları meşru sebeplerden kabul edilir. Bu kapsamda bir hizmetçi ya da kadın kendisini günaha zorlayan kimsenin zorbalığından kurtulmak için başka çare bulamaz ve onu öldürür ise diyetin ve kefâretin olmayacağı belirtilmiştir. Bu kimsenin durumu da heder kabul edilir.⁹⁸

Diyetin ortadan kalkmasına neden olan bir diğer durum da yapılan fiilin hukuken kabul edilen sınırlar içerisinde işlenmiş olmasıdır. Mesela arazi üzerinde sorumluluk ve itibar, mülkiyetine sahip olan kişiye ait kabul edilir. Sahibinin dışında bir kimse arazide kuyu kazar ve kuyuya bir kişi düşecek olur ise, arazi sahibi kuyunun kazılmasını ben istemiştin demesi halinde istihsanen bu söze itibar olunur. Kişi kendi yetki alanında bir fiilin yapılmasını istemiş olduğundan dolayı diyet sorumluluğu bulunmayacaktır.⁹⁹

Cinayete sebep olan fiilin meşru çerçevede kabul edilmesiyle ilgili bir diğer uygulama da hoca veya ustanın eğitim amacı ve ailenin izniyle çocuğa vurmasıdır. Öğrenci veya çırağa vurma sonucu ölüm gerçekleştiği takdirde, vurma fiili velinin izni ya da bilgisi dahilinde ve mutat şekilde olması halinde tazmin yani diyet sorumluluğu bulunmaz.¹⁰⁰

Fiil ile cinayet ilişkisinin doğrudan kurulamaması da diyetin uygulanmasına engel olur. Bir kimseyi yırtıcı hayvan, yılan ya da akrebin bulunduğu bir yere ya da bu hayvanlardan birisini o kimsenin bulunduğu mekana kapattıktan sonra o kişinin bu hayvanlar tarafından öldürülmesi halinde kısas ya da diyet gerekmeyeceği belirtilmiştir. Ancak bir çocuğa bunların yapılması halinde diyet gerektiği gibi, ikinci bir görüşe göre yetişkin için de diyet verilmesi uygun görülmüştür.¹⁰¹ Burada ilk görüşe göre çocuk ile yetişkin birbirinden ayrılarak kendisini savunabilecek

⁹⁷ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196b.

⁹⁸ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 197a.

⁹⁹ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 197b.

¹⁰⁰ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198a.

¹⁰¹ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 194b-195a; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 10/188.

durumda olması sebebiyle yetişkin kimse için ölümün kesin olarak öngörülemeyeceği değerlendirildiği görülmektedir.

Fiil-sonuç ilişkisinin açık olmaması nedeniyle diyet olmayacağı, tessebbüb örneğiyle de belirtilmiştir. Kuyuya düşmede, mağdur doğrudan kuyuya düşme sebebiyle değil, kuyu içerisinde açlık ya da korku nedeniyle ölmüş olması halinde diyet sorumluluğu olmayacaktır. Bu kimsenin durumu heder olarak değerlendirilmiştir.¹⁰²

Yine fiil-cinayet ilişkisinin kurulamaması sebebiyle ölü olarak bir yerde bulunan cenin için kasâme yapılmayacağı gibi diyetin de olmayacağı kabul edilmiştir.¹⁰³ Zira ceninin canlı olarak doğduğu bilinmediği gibi, dünyaya gelişinin de haksız bir dış müdahale ile olup olmadığı belli değildir.

Ayrıca çocuk duvarın üzerinde iken birinin bağırması nedeniyle korkup düşerek ölmesi halinde Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Züferin görüşüne göre tazmin gerekmez. Ancak *el-Kunye'*de kabul edildiği üzere bağırmanın çocuğu düşürmeye neden olacak nitelikte olması halinde diyet ve tazmin gerekeceği yaklaşımı tercih edilir.¹⁰⁴

Küçük çocuğunu evde yalnız bırakıp çıkan annenin de çocuğun çıkan yangında yanması halinde diyet sorumluluğu bulunmaz. Zira annenin dikkatsizliği ya da kusuru doğrudan cinayet ile ilişkilendirilemeyecek bir durumdur. Ancak güç yetirebilmesi halinde müslüman bir köle azad etme ya da iki ay oruç tutma suretiyle kefârette bulunması istihsanen yerinde olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁵

Aynı şekilde suda boğulan veya damdan düşerek ölen çocuk, eğer kendisini taşıyacak çağda ise velisinin herhangi bir sorumluluğu bulunmaz. Ancak çocuk kendisini koruyamayacak durumda ise onu koruma sorumluluğu ebeveyne ait olduğu için ikisine de veya yalnız birinin yanında ise o kimseye kefâret gerekir. Ebu'l-Leys'in fetvaya esas görüşüne göre çocuk kişinin kendi elinden kayıp düşmedikçe kefârete de gerek yoktur.¹⁰⁶

¹⁰² Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/193; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 5/484; Halebî, *Mültekâ*, 473.

¹⁰³ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 196a.

¹⁰⁴ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198a.

¹⁰⁵ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198a.

¹⁰⁶ Müeyyedzâde, *Fetâvâ* (Nuruosmaniye, 2041), 198a.

Sonuç

Müeyyedzâde'ye ait *Mecma'u'l-fetâvâ* İslâm hukukunda pratiği yansıtan örneklerden biridir. Eserde klasik fıkıh tasnifine göre konular sıralanmıştır. İslâm ceza hukukunun önemli bir bölümünü oluşturan diyetin de bunlar arasında yer aldığı görülür. Buradaki görüş ve çözümler Hanefî ekolünün içtihatlarına dayanmaktadır. Kadılık ve kazaskerlik gibi üst düzey görevlerde bulunan müellifin bu yaklaşımı Osmanlı Devleti'nde adalet ve hukuk sisteminin ağırlıklı olarak Hanefî uygulamasını esas aldığı ortaya koyar. Ayrıca cana ve vücut bütünlüğüne zarar veren cinayetlerde diyetin fiilen yürürlükteki bir uygulama olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İslâm hukukunda diyet gerek adam öldürme gerek vücut bütünlüğüne karşı işlenen diğer suçlarda suçluyu cezalandırma ve mağdur tarafı teskin dengesini başarılı bir şekilde kurmanın önemli bir parçasıdır. Kasıt olmadığında doğrudan, kasıt olması halinde ihtiyarî teşvik suretiyle şahsî intikam davranışlarını engelleme kapasitesine sahiptir. Kısas ile birlikte bir taraftan insanlar arasında sürgit devam eden savaşları ve kan davalarını durdururken diğer taraftan mağdur tarafın uğradığı zararı tazmin, noksanlığı telafi imkânı sunar. Diyetle ağırlıklı olan unsur söz konusu tazmin tarafıdır. Öyle ki kasâme şeklinde de olsa diyet ödeyecek kimse bulunamadığı takdirde, diyetin devlet tarafından ödenmesi gerektiği kabul edilmiştir.

İslâm ceza hukuku insana karşı işlenen müessir fiilleri kasten ve hataen şeklinde iki gruba ayırır. Kasıta hak sahibi tarafından affedilmedikçe kısas; hataen olması halinde, öldürmede kefâret ile birlikte diyet uygulaması söz konusudur. Kasıtlı olmayan hallerde ödenmesi gereken diyet, normal şartlarda yalnız fâilin ödeme takatinin üzerindedir. Bu sebeple âkile sistemiyle diyetin ödenmesi güvence altına alınmış, olaydan etkilenen tarafın mağduriyeti azami ölçüde karşılanmıştır. Aynı zamanda kastı olmadan bir şekilde cinayete neden olan kimse de altından kalkamayacağı bir yük karşısında yalnız bırakılmamış, sorumluluk kendisinin de içerisinde bulunduğu en geniş toplum kesimi tarafından paylaşılmıştır. Bu haliyle modern hukuktaki "taksirle öldürme" suçlarına tekabül eden diyet hukuku, İslâm'ın ceza hukukundaki insani boyutun en somut örneğini teşkil eder. Bir taraftan mağdurun haklarını muhafaza

ederken diğer taraftan fâili de aşırı yük altında bırakmadan, toplumsal dayanışmayı hukuki bir mekanizmaya dönüştürür. Özellikle kasıtsız cinayetlerde, İslam hukukunun adalet ve merhamet dengesini yansıtan bir uygulamadır.

Kasıt olması halinde ise diyet uygulanabilir olmakla birlikte, benzeri yeni suçların ve suça meyilli kimselerin engellenmesi adına kısas esastır. Fâil açısından kısasın ağır sonuçlarından kurtulma ve alternatifi diyetin uygulanabilmesi af veya sulh şartına bağlıdır. Af yetkisi ve sulhta taraf olma hakkı ise mağdur ya da onun adına velilere aittir. Ancak bu halde yapılacak diyet ödemesinde âkile desteği bulunmaz.

Buna göre kasıt ve sorumluluk üzerine kurulu diyet sisteminde kasıt var ise hak sahiplerinin inisiyatifinde, kasıt yok fakat sorumluluk olması halinde maddi tazmin mahiyetinde diyet uygulanır. Eğer kişi ile fiil arasında ilişki bulunmaz, bulunsa da maddi sorumluluğu gerektirmiyor ise ortaya çıkan cinayetin bir karşılığı olmayacak ve zarar diyet ile tazmin kapsamında değerlendirilmeyecektir.

Kaynakça

Adevî, Burhâneddin İbrâhim el-Hâllî el-Halebî. *Ğâyetü'l-merâm fî tetimmeti Lisâni'l-hükkâm* (Lisânü'l-hükkâm içerisinde). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 158.

https://portal.yek.gov.tr/works/search/full?key=Lis%C3%A2n%C3%BC%E2%80%99l-h%C3%BCKk%C3%A2m&search_key_type=3&search_form_type=ALL_FIELDS

Aksoy, Hasan. “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 31/483-485. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mueyyedzade-abdurrahman-efendi>

Arslan, Emine. “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetva Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi”. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası* (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler), 277-293.

‘Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn. *el-Binâye şerhü'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000/1420.

Aytekin, Mehmet Ali. “İslam Ceza Hukukunda Kısas ve Diyet Cezalarında Kadın-Erkek Ayrımı Üzerine Fıkhi Bir Analiz”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 14/28 (2021), 310-327.

<http://dx.doi.org/10.29228/hikmetyurdu.51237>

Bardakoğlu, Ali. “Diyet”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 9/473-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/diyet>

Bardakoğlu, Ali. “Kasâme”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 24/528-530. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kasame>

Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Katib. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekâleti, 1941.

Çetintaş, Recep. “Müeyyedzâde, Abdurrahman b. Ali b. Müeyyed el-Amâsî'nin Hayatı ve 'el-Mecmûâtül'l Fıkhiyye' Adlı Eserinin Tanıtımı (Hadler Örneği)”. *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*. I/409-419, 2017.

<https://ilahiyat.amasya.edu.tr/media/1425/alimler-baski-1-cilt.pdf>

Çöklü, Ramazan. "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin İnsânü'l-'ayn ve 'aynü'l-insân İsimli Fıkıh Usûlü Risalesinin Neşir ve Tahlili". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 667-682.

<https://doi.org/10.17120/omuifd.1163615>

Döndüren, Hamdi. "İslâm'da Yaralama Ve Ölüme Sebebiyet Vermelerde Diyet, Erş Ve Ta'zir Cezaları". *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2022), 1-10.

<https://doi.org/Doi: 10.51973/head.1202741>

Gazzî, Necmeddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Kevâkibü's-sâire bi-a'yâni'l-mietî'l-'âşire*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmiyye, 1998.

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 1981.

Hüsrev, Molla. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez. 12 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1899/1317.

İbnü's-Şihne, Ebü'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sekafi el-Halebi. *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-kazâyâ ve'l-ahkâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 158.

<https://portal.yek.gov.tr/works/search/full?key=Lis%C3%A2n%C3%BC%E2%80%99L->

[h%C3%BCKk%C3%A2m&search key type=3&search form type=ALL FIELDS](https://portal.yek.gov.tr/works/search/full?key=Lis%C3%A2n%C3%BC%E2%80%99L-h%C3%BCKk%C3%A2m&search%20key%20type=3&search%20form%20type=ALL%20FIELDS)

- İnanır, Ahmet. "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Hayatı ve Osmanlı Hukuk Geleneğindeki Yeri". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*. I/347-356, 2017.
<https://ilahiyat.amasya.edu.tr/media/1425/alimler-baski-1-cilt.pdf>
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâî' fî tertîbi's-şerâî'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996/1417.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin: Teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, ts.
- Kocabıyık, Yunus. "Amasyalı Bir Fıkıh Âlimi: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*. I/461-467, 2017.
<https://ilahiyat.amasya.edu.tr/media/1425/alimler-baski-1-cilt.pdf>
- Kocabıyık, Yunus. "İslâm Ceza Hukukunda Kısâs Mahallinin Ortadan Kalkması Ve Hukûkî Sonuçları". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (31 Ocak 2022), 169-178.
<https://dergipark.org.tr/pub/kusbd/issue/68301/1029891>
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddîn Ali b. Abî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud. *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut : Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.
- Müeyyedzâde, Abdurrahman Efendi. *Kitâbü Fetâvâyı Müeyyedzâde*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2041, 1a-266b.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Horâsânî. *es-Sünenül'l-kübrâ*. thk. Hasan 'Abdulmun'im eş-Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2001/1421.
- Okur, Kaşif Hamdi. *İslam Hukukunda Sosyal Sorumluluk -Akile Örneği-*. Ankara: İSAM Yayınları, 2017.
- Özen, Şükrü. "Molla Lutfî'nin İdamına Karşı Çıkan Efdalzâde Hamîdüddin Efendi'nin Ahkâmü'z-zındîk Risalesi". *İslam Araştırmaları Dergisi* 4 (2000), 7-16.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/isad/issue/68800/1083918>

Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 [Türk Hukuk Tarihi Sayısı] (2005), 249-378.

<http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=23546250&MakaleAdi2=fetva+literat%C3%BCr&YazarAdiAra=%C3%B6zen>

Özgür, Mustafa. "Kıyas ve Diyet Cezalarında Kadın ve Erkeğin Birbirine Denkliliği Meselesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2022), 808-832.

<https://doi.org/10.17859/pauifd.1193987>

Öztürk, Mehmet. "Müeyyездâde Abdurrahmân b. Alî Amâsî'nin 'Mecmû'atü'l-Mesâ'il' Adlı Eserinin Tanıtım ve Değerlendirilmesi". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*. I/357-371, 2017.

<https://ilahiyat.amasya.edu.tr/media/1425/alimler-baski-1-cilt.pdf>

Paçacı, İbrahim. "'Diyet' Bir Cezâ mıdır? (Cezâî ve Medenî Müeyyide Açısından 'Diyet')". *Mütefekkir* 1/2 (2014), 87-105.

<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.130223>

Pamir, Aybars. "İslâm ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/4 (2005), 5-21. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000374

Sağlam, Hadi. "İslam Hukuku Tarihinde Faili Meçhul Cinayetler Meselesi (Kasame Müessesesi)". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* III/2 (2010), 485-531.

<http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=.....eng&midno=43406250&Dergivalkod=0195>

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. ed. Heyet. 31 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-marife, Tıpkıbasım., ts.

Şafak, Ali. "Ers". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/307-308. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ers>

Şazeli, Hasan Ali. "Cinayet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/14-15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cinayet>

Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.

Tirmizî, Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre b. Mûsa b. ed-Dahhâk. *el-Câmi 'u'l-kebîr-Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.

Udeh, Abdulkâdir. *et-Teşrî 'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'î*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım., 2022.